

KIRSAL EKONOMİNİN CANLANMASINDA VE YEREL SAHİPLENMEDE COĞRAFI İŞARETLER

Mustafa KAN¹

Bulent GÜLCUBUK²

Özet

Coğrafi işaretler belirli bir bölgeden kaynaklanan bir ürünü tanımlayan ya da kalitesi, unu veya diğer karakteristik özellikleri bakımından coğrafi kaynağına atfedilen, bir bölgeyi temsil eden sınai mülkiyet hakkıdır (Ilicali, 2005). Kullandıkları ürünlerin kökenini belirtme fonksiyonu dolayısıyla markaların ilk hali olarak karşımıza çıkmaktadır ve coğrafi kökeninden dolayı önem kazanan ürünleri ayırt etmek için kullanılmışlardır. Ürünlerin ayırt edici özelliklerinden yararlanılarak elde edilen hak özellikle yerel ekonomilerin canlanmasında potansiyel oluşturmaktadır. Özellikle 1995 yılından sonra Türkiye’de koruma altına alınan Coğrafi İşaret kavramı yerel ekonomilerde özellikle kırsal alanların canlandırılmasında bir araç olarak kullanılabilir. Özellikle sahip olup küreselleşmeye karşı yerel kültürün korunması için de önemli bir araçtır. Bu bildiriye özellikle tarımda, kırsal kalkınmada Türkiye’de yeni ortaya çıkan “Coğrafi İşaret” kavramının ortaya çıkma gerekçesi hakkında bilgi verildikten sonra, Coğrafi İşaretlerin kırsal ekonomisinin canlanmasına nasıl katkıda bulunabileceği tartışılmıştır.

Anahtar kelimeler: kırsal ekonomi, kalkınma, coğrafi işaretler

GEOGRAPHICAL INDICATIONS FOR ENVILIVENED AND LOCAL OWNED OF RURAL ECONOMY

Abstract

Geographical Indication is an industrial law property right and marks a product with a distinctive quality, fame or other features and identified with a district, area, region or country of its origin. It is coming upon as the first state of the marks because of pointing of the products origin and it has been used to distinguish products by geographical origins. This property right is a

¹ Zir. Yuk. Muh., Konya, Bahri Dağdaş Uluslararası Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, mustafakan@gmail.com

² Doç. Dr. Ankara Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, gulcubuk@agri.ankara.edu.tr

potential to be enlivened of local economy. Geographical Indication concept which has been under the protection after 1995 is a device for enlivening of rural areas and also a device for protection of local culture against to globalization. In this study, after we give information about the reasons of appearing Geographical Indication concept firstly and then we discussed its contribution to the Turkey especially for rural area.

Keywords: rural economy, development, geographical indications

1. Giriş

Başta Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) çerçevesinde uluslararası alanda uyulması gereken kurallar ve korumacılık politikalarının iç ve dış ticarete kaldırılma çabaları ve ülke olarak verdiğimiz taahhütler özellikle kırsal alanda faaliyet gösteren küçük işletmelerin varlığını ve sürdürülebilirliğini tehdit etmektedir. Süreçte yaşanan değişimler yalnızca tarımsal pazarı değil, kırsaldaki yerel ekonomiyi de etkilemektedir. Üreticilerin örgütlenmedeki yetersizliği onların kırsal ekonominin şekillendirilmesindeki payını ve etkinliğini düşürmekte ve piyasa ekonomisindeki koşullar ise varlıklarını tehdit etmektedir. Avrupa Birliği'ne (AB) uyum sürecinde Türkiye'de yapılması istenilen yapısal değişiklikler içerisinde Türkiye'nin sosyal ve ekonomik yapısı içerisinde kırsal alanın kalkındırılması öncelikli konular arasında gelmektedir. Kırsal alanın güçlendirilmesi sorunu Cumhuriyet'in ilk yıllarından bu yana devam etmekte olup, halen kır ve kent arasındaki gelişmişlik farklılığı devam etmektedir. Kırsal alanın nüfus, üretim, doğal kaynaklar gibi güçlü yönleri Türkiye'de kırsal kalkınma politikalarının başarısı için uygun koşulların varlığını göstermektedir. Sorun, güçlü yanların değerlendirilmesinde ve potansiyelin harekete geçirilememesindedir.

Özellikle Fransa gibi bazı AB ülkelerinin yerel dinamiklerinin harekete geçirilmesi yönü ile kırsal alanda kalkınmanın sağlanması çabalarının olumlu sonuçlar vermesi, AB nezdinde yerel ve kültürel mirasın korunması, geliştirilmesi ve bu sayede hem kırsal turizmin kırsal kalkınma aracı olarak kullanılması hem de küreselleşmenin karşıtı bir duruş içerisinde yerelleşmenin de ön plana çıkmasını sağlamıştır. Böylece özellikle tarımsal alanda, organik tarım ve işlenmiş bazı yerel ürünlerin pazarda bir kırsal kalkınma aracı olarak kullanılması önem kazanmaya başlamıştır. İşte, bu yerel ürünlerin korunması ve bu ürünlerin kaynağı olan kırsal alanlarda yaşayan insanların özellikle "Birlik" içerisinde bunun avantajından yararlanmasını sağlamak için "Coğrafi İşaretler" kavramı ortaya çıkmıştır.

Coğrafi işaretler, yöresel ürünleri ve özelliklerini ortaya çıkarmakta, yerelin özel ürünlerini markalaştırmakta, katma değerini yükseltmekte ve hem üreticinin gelirine hem kırsal turizme ve hem de kırsal nüfusun farklı iş alanlarının oluşmasına katkıda bulunmaktadır.

2. Coğrafi İşaret Kavramı

Coğrafi işaretler belirli bir bölgeden kaynaklanan bir ürünü tanımlayan ya da kalitesi, ünü veya diğer karakteristik özellikleri bakımından coğrafi kaynağına atfedilen, bir bölgeyi temsil eden sınaî mülkiyet hakkıdır (Ilıcılı, 2005). Coğrafi işaretler, ayırt edici işaretler arasında geçmişte en eskiye dayananıdır. Kullandıkları ürünlerin kökenini belirtme fonksiyonu dolayısıyla markaların ilk hali olarak karşımıza çıkmaktadır ve coğrafi kökeninden dolayı önem kazanan ürünleri ayırt etmek için kullanılmışlardır.

Bir işaretin coğrafi işaret olarak nitelendirilmesi için bazı unsurları taşıması gerekmektedir. Bu unsurlar 5 grup altında toplanabilir;

a. Ürün; Bir işaretin coğrafi işaret olarak nitelendirilmesi için her şeyden önce o işaretin bir ürünü belirtmesi gerekmektedir. Çünkü coğrafi işaretler ürünün kökenini belirtir ve kullandıkları ürünlerin diğerlerinden ayırt edilmesini sağlar (Gündoğdu 2006). Bu kavram AB de sadece tarımsal ürünler ve insan gıdalarını kapsarken (20 Mart 2006 tarihli 510/2006) Türkiye’de doğal ürünler, tarım ürünleri, madenler, el sanatları ürünleri ve sanayi ürünleri kapsamında birine girmesi gerekmektedir (555 sayılı KHK).

b. Belirli bir coğrafya; Coğrafi işaretler sınırları belirlenmiş bir coğrafyadan kaynaklanan ürünleri ifade eder. Bu husus konuyla ilgili düzenlemelerin çoğunda mevcuttur (Gündoğdu 2006) Madrid Sözleşmesi’ne göre coğrafi alan ülke veya ülkede yer alan bölge olarak tanımlanmıştır. Lizbon Sözleşmesinde ve TRIPS’te coğrafi alan unsuru, ülke, bu ülkedeki bir bölge veya yöre olarak ifade edilmektedir. Türk hukukunda aynı AB hukukunda olduğu gibi coğrafi alan kavramı “bir bölgenin, belirli bir yörenin ya da istisnai durumlarda bir ülkenin” adından ibaret olacağı; bu işaretlerin, söz konusu bölge, yöre ya da ülkeden kaynaklanan ürünleri ifade edebileceği belirtilmiştir (m 22)

c. İşaret; Coğrafi işaretler, ürünleri ayırt etmeye ve kullandıkları ürünleri farklılaştırmaya yarayan işaretlerdir. Bu işaretler 555 sayılı KHK m.17/1 de belirtildiği gibi “Coğrafi işaretlerden menşe adları, sicilde belirtilen coğrafi bölgede faaliyet gösteren üreticiler tarafından, *sicilde belirtilen ürünlerin üzerlerinde veya ambalajlarında*, bu ürünlerin sicilde gösterilen kalite, ün ve diğer özellikleri taşıması koşuluyla ticari olarak

kullanılır". Aynı unsur Kanun tasarısında da aynı şekilde bulunmaktadır. Bu ürünlerin üzerinde yer alan ad, işaret ve ifadeler işaret unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır.

d. Ürünün belirli bir karakteristik taşıması; Coğrafi işarete konu olan ürünler yetiştirildiği alandan dolayı belirli bir özellik kazanmış yani diğer benzerlerine göre farklılaştırılmış ürünlerdir. Bu unsurlar toprak, nem, rüzgâr vb. iklim bileşenleri olabileceği gibi, yörenin ürünü işleme tekniklerinden kullandıkları malzemelere kadar olabilecek her türlü farklılıklar (beşeri unsurlar) olabilir. 510/2006 sayılı AB düzenlemesinde menşei işareti için (Designation of origin) ürünün "belirli bir kalitesi veya karakteristik özelliğinin" olması, mahreç işareti içinse (Protection of Geographical Indication) "belirli bir kalite, itibar veya coğrafyasına atfedilen diğer özelliklere" sahip olması gerekmektedir. Türk Hukukunda ise mahreç işaretler için ürünün "belirgin bir niteliği, ünü veya diğer özelliklere" haiz olması gerektiği belirtilirken menşei adları için bir açıklamaya yer verilmemiştir.

e. Ürünün karakteristik özelliği ile coğrafi kökeni arasında ilişki olması; Coğrafi işaretlere konu olan ürünlerin en büyük özelliklerinden biri de ürünün karakteristik özelliği ile kökeni olan coğrafya arasında ilişkinin olmasıdır. Aslında bu özellik hem kültürel mirasın korunması hem de tüketicinin karar alma sürecini etkileyen ve ürünün bazı özellikleri hakkında tüketicilere bilgi veren bir unsurdur. Bu unsur coğrafi işaretlere konu olan ürünlerin diğer ürünlerden farkını ortaya koyarken ürünün sahte işaretlerle haksız kullanımının önüne geçerek tüketicinin yanlış bilgilendirilmesinin önüne geçmektedir. Aynı zamanda da ürünün menşei olan bölge kırsal turizm açısından da işaret edilmiş olmaktadır.

Coğrafi İşaretlerin korunmasında Avrupa Birliği ülkeleri kendilerine has koruma sistemleri bulunmaktadır. Avrupa Birliği'nin bu hareketinin ardında 3 ana sebep bulunmaktadır (<http://ec.europa.eu>);

- a. Farklı özellikte tarımsal üretimin teşviki,
- b. Ürün isimlerinin yanlış ve haksız yere kullanımının önlenmesi,
- c. Ürünün özellikleri ile ilgili tüketicilerin bilgilendirilmesine yardımcı olmaktır.

AB içerisinde bu konu ile ilgili ilk düzenlemeler EEC 2081/92 ve 2082/92 no'lu düzenlemelerdir. Bu düzenlemeler 31 Mart 2006 tarihinde yayınlanan 510/06 sayılı Coğrafi İşaretlerin ve Menşei İşaretlerin Korunması ile ilgili Düzenleme ve 509/06 sayılı Geleneksel Özelliklere Sahip Ürünlerin Korunması ile ilgili düzenlemeler ile yenilenmiştir. Avrupa Birliği

düzeyinde koruma altında olan coğrafi işaretler konusunda Fransa %21,8 oranla ilk sırada gelmektedir. İtalya %19,6 gibi bir oranla ikinci ve Portekiz ve Yunanistan %13,5'er oranla bu ülkeleri takip etmektedir. Koruma altında olan coğrafi işaretlerin hemen %80'i 5 Güney Avrupa ülkesi olan Fransa, İspanya, İtalya, Yunanistan ve Portekiz'de bulunmaktadır (<http://ec.europa.eu>).

Türkiye'de coğrafi işaretler 1995 yılında yürürlüğe giren 555 sayılı Coğrafi İşaretlerin Korunması Hakkında KHK ve 555 sayılı Coğrafi İşaretlerin Korunması Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Uygulama Şekli Gösterir Yönetmelik kapsamında özel olarak korunmaktadır. 555 sayılı KHK'ye 4128 sayılı Kanunla ceza hükümleri eklenmiştir.

555 sayılı KHK'ye göre coğrafi işaret, "belirgin bir niteliği, ünü veya diğer özellikleri itibariyle kökenin bulunduğu bir yöre, alan, bölge veya ülke ile özdeşleşmiş bir ürünü gösteren işaretlerdir".

Bu Kanun Hükmünde Kararname anlamında coğrafi işaretler, menşe adı ve mahreç işareti olarak ikiye ayrılmıştır.

Türkiye'de coğrafi işaretlerin tescili ile ilgili sorumlu kurum Türk Patent Enstitüsü'dür (TPE). Yurt içinden veya yurt dışından yapılacak tüm başvurular Türk Patent Enstitüsüne veya onun yetkili kıldığı makama yapılır.

Coğrafi işaret tescili ile (www.tpe.gov.tr);

1. Coğrafi işaret tescili yapılan ürünlerin kalitesinin korunması ve belli bir standartta üretiminin sağlanması,
2. Coğrafi işaret konusu yörede üretim yapanların tescilin sağladığı korumadan öncelikli olarak yararlanmaları,
3. Coğrafi işaretle tek bir üretici değil belli şartlar altında üretim yapan herkesi korumaktadır Çünkü coğrafi işaret alansal, yöresel, bölgesel, ülkesel genelliğe, bir anlamda anonimliğe sahip olup, sağladığı hak belli bir kişiye veya bazı kişilere bağlanamaz.
4. Başka bölgelerde üretilen ürünlerle karışmalarının önlenmesi,
5. Ürünlerin yurt içi ve yurt dışında kolayca tanıtılması sağlanabilmektedir.

3. Kırsal Kalkınmada Coğrafi İşaretlerin Kullanımı

Dünya ticaretinin küreselleşmesi, tüketici merkezli kalite gereksinimleri, AB genişlemesi gibi gelişmeler Avrupa ve Türkiye tarımının yüzyüze geldiği yeni konu başlıkları ve çözülmesi gerekli sorunlardır. Değişimler yalnızca tarımsal pazarı değil, kırsal alanlardaki yerel ekonomiyi de etkilemektedir. Bu nedenle yerel ekonomilerin canlı tutulması ve

küreselleşmenin ortaya çıkardığı olumsuzluklardan özellikle küçük işletmelerin etkilenmelerini en aza indirecek ve canlı tutacak yeni stratejilerin geliştirilmesi gereklidir. Coğrafi işaretler çözüm için geliştirilebilecek oluşturulabilecek stratejilerden biri olarak gösterilebilir.

Coğrafi işaretleri önemli kılan unsurlardan bir tanesi içinde barındırdığı anlam ve onun bir kırsal kalkınma aracı olarak küreselleşmeye karşı yerel hareketlerin teşvikini sağlayan bir olgu olarak görülmesidir. Bu nedenle coğrafi işaretlerin yerel ve dolayısıyla kırsal kalkınmada sağladığı avantajlar 5 ana başlık altında toplanabilir (Rangnekar 2004; Kop and et all., 2006, Kan 2007).

a. Koruma aracı; Bu işaretler üreticilerin sahte kullanımdan dolayı haklarının gasp edilmesinden ve tüketicilerin ise aldatılmasından koruyan bir araç olarak kullanılabilir

b. Pazarlama aracı; Coğrafi işaretler ürünün pazardaki imajını, şöhretini ve profilini olumlu etkilemektedir.

c. Kırsal kalkınma aracı; üretim için farklı bir yaklaşım olup, yerel işletmelerin sürdürülebilirliğinin sağlanması, kırsal-kültürel mirasın ve bioçeşitliliğin korunması amacı ile kullanılabilir.

d. Ekonomik bir denge oluşturma aracı; az gelişmiş ile gelişmiş alanlar arasındaki ekonomik farklılığın giderilmesinde kullanılmaktadır. Bunun yanında korumanın devlet tarafından sağlanması üreticiler için daha az masraf anlamına gelmektedir.

e. Bilgi aracı; Coğrafi işaretler üretici ile tüketici arasında bilginin ve kültürün paylaşımını sağlayan önemli bir bilgi aracıdır. Özellikle tüketicilerin sadece tükettikleri ürün hakkında değil bölgenin kültürü hakkında da bilgi sahibi olmasına olanak vermektedir.

Coğrafi işaretlerin kırsal alana katkısı genellikle ürünün üretim ve pazarlanması sırasında oluşan fayda masraf unsurlarının ölçülmesine dayanmaktadır. Yapılacak çalışmalarda coğrafi işaretlerin kırsal kalkınma açısından ampirik olarak değerlendirilmesinde üretim fiyat ilişkisi, bölgede işgücü potansiyeli oluşturma, örgütlenme üzerindeki etkisi ile maliyet unsurlarındaki değişim, yeni iş alanlarının açılması ile ekonomik kalkınma ölçülebilecek niceliksel göstergelerdir.

Coğrafi işaretlerin kırsal kalkınma açısından değerlendirilmesinde diğer bir konu da çevre faktörüdür. Aslında coğrafi işaretler çevre için hem olumlu hem de olumsuz özellikler taşımaktadır. Monokültürün bölgede yoğunlaşması ve entansitenin artışı çevre üzerinde olumsuz bir baskı yaratabilmektedir. Bunun yanında kırsal alanda kırsal turizmin gelişmesi

yeni iş olanaklarının oluşmasına ve çevre bilincinin de artmasına neden olabilecektir.

Coğrafi işaretler ekonomik kalkınma aracı olarak düşünülse de, özellikle gelenekselliğin az gelişmiş ülkelerde meydana getirdiği en büyük sorun gıda güvenliği ve hijyen sorunudur. Bu sorun ayrıca tüketici odaklı pazarlama stratejisi takip eden gelişmiş ülkelerinde dikkat etmek zorunda olduğu konuların başında gelmektedir. Özellikle AB içerisinde gıda güvenliği ve hijyen gerek "Ortak Tarım Politikası" amaçları çerçevesinde gerekse AB araştırma alanı içerisinde ilk sırada gelen konulardan biridir. Astında gelenekselliği ön plana çıkaran coğrafi işaret almış olan ürünlerde acaba gıda güvenliği konusunda sorunların yaşanması söz konusu olabilir mi sorusu akla gelmektedir.

Gıda güvenliği konusunda sorun oluşturabilecek bu sorunlar, Avrupa Perakendecileri Birliğinin tarım ürünleri çalışma grubunun iyi tarım uygulamaları standardı ve iyi tarımsal uygulamalarının sertifikalandırılması olarak bilinen EUREPGAP ve gıda işletmelerinde, sağlıklı gıda üretimi için gerekli olan hijyen şartlarının (personel hijyeni, ekipman hijyeni, hammadde hijyeni, ortam hijyeni, vb.) belirlenerek bu şartların sağlanması, üretim ve servis aşamasında tüketici açısından sağlık riski oluşturabilecek nedenlerin belirlenmesi ve bu nedenlerin ortadan kaldırılması temeline dayanan HACCP (Tehlike Analizi ve Kritik Kontrol Noktaları Yönetim Sistemi) sisteminin coğrafi işaretler ile birlikte uygulanması ile minimize edilebilir. Bu nedenle coğrafi işaretler en azından kontrol ve denetim sisteminin tam olarak yerleşmediği veya uygulamada sorunların yaşandığı bölge veya ülkelerde gıda güvenliğini sağlayan EUREPGAP ve HACCP gibi sistemlerle birlikte yürütülmesi yararlı olacaktır.

4. Türkiye'de Coğrafi İşaretlerin Kırsal Ekonominin Canlanmasındaki Önemi

AB'ye uyum sürecinde Türkiye'de yapılması istenilen yapısal değişiklikler içerisinde Türkiye'nin sosyal ve ekonomik yapısı içerisinde kırsal alanın kalkındırılması öncelikli konular arasında gelmektedir. Türkiye'nin yapısal sorunları içerisinde başta gelen kırsal alanın güçlendirilmesi Cumhuriyet'in ilk yıllarından bu yana devam etmekte olup halen kırsal ve kent arasındaki gelişmişlik farkları devam etmektedir. Buna rağmen kırsal alandaki fırsat ve kırsal alanın güçlü yönleri altında Türkiye'de kırsal kalkınma politikalarının başarısı için pozitif bir ilişkinin varlığını göstermektedir.

Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi Belgesinde GZFT (Güçlü, Zayıf Yönler, Fırsatlar ve Tehditler) analizinde Türkiye'nin kırsal alanının mevcut durumu ortaya konulmuş ve bu fırsatlar içerisinde yerel zenginlikler, bunların değerlendirilmesi ve kırsal turizm konusu üzerinde durulan konulardan bazılarıdır (www.tarim.gov.tr).

Coğrafi işaretlerin kapsamı Türkiye açısından değerlendirildiğinde kırsal alanın bu kadar yoğun olduğu ve kültürel ve yerel zenginlerin azımsanmayacak ölçüde geniş olduğu bir ülkede bu olgunun göz ardı edilmeyeceği aşikardır. DPT Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi belirlenirken yerel potansiyellerin pazarlanma açısından geliştirilmesi "Stratejik Amaç 1: Ekonominin Geliştirilmesi ve İş Olanaklarının Artırılması" başlığı altında değerlendirilmiştir. Buna göre ; "Tarım ve tarım dışı sektörlerde, gelişen pazar koşullarına ve eğilimlerine uygun yöresel ürünlerin pazar araştırmaları da yapılmak suretiyle tespit edilmesi, üretilmesi, tanıtımı ve pazarlanmasına özel önem verilecektir. Söz konusu ürünlerden gerekli koşulları sağlayanların coğrafi işaretler kapsamında kayıt altına alınması konusunda çalışmalar yapılacak, bu yöndeki girişimler desteklenecektir. Tarımsal ürünlerin işlenmesi ve pazarlanmasına yönelik desteklerde, sözleşmeli üretim modeli gibi tarım-sanayi ilişkilerini güçlendirici ve sektörler arası bilgi ve teknoloji transferini etkinleştirici, yenilikçi girişimler desteklenecektir. Kendi ürünlerini değerlendirmeye yönelik olarak tarımsal amaçlı kooperatif ve üretici örgütlenmeleri tarafından gerçekleştirilecek üretim ve pazarlama projelerine, yerel ürünlerin coğrafi işaretler kapsamında tesciline ve değerlendirilmesine öncelik verilecektir. Destekler, Tarım Stratejisinde belirtilen "kırsal kalkınma destekleri" ile uyumlu bir şekilde sağlanacaktır" (<http://ekutup.dpt.gov.tr>).

DPT'nin Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi belirlenirken coğrafi işaretler sadece iki yönden dikkate alınmıştır. Birincisi; coğrafi işaretlerin bir kırsal kalkınma aracı olarak sadece ekonomik yönü, ikincisi ise bunun sağlanabilmesi için örgütlenme yönüdür. Dünyada coğrafi işaretlerin kırsal kalkınma açısından değerlendirmesi ile ilgili ampirik bulgular yetersizdir. Coğrafi işaretlerin ekonomik yönü yanında sayısallaştırılamayan diğer olumlu ve olumsuz yönlerini değerlendirecek unsurlar bir arada göz önüne alınmalıdır. Bunlar arasında çevre, kültür, sosyal yapı, geleneksellik vb. gösterilebilir.

Türkiye'de yerel zenginliklerin önemli bir potansiyel olması ve AB'ye uyum süreci yeni de olsa coğrafi işaretler kavramının benimsenmesine ve geliştirilmesine olanak tanımıştır. İlk olarak 1995 yılında yürürlüğe giren

555 sayılı Coğrafi İşaretlerin Korunması Hakkında Kanun Hukmünde Karamame ve 555 sayılı Coğrafi İşaretlerin Korunması Hakkında Kanun Hukmünde Karamamenin Uygulama Şeklini Gösterir Yönetmelik kapsamında özel olarak bu tür ürünler korunma altına alınmıştır. 2007 yılında yasalaşması için TBMM'ne sunulan Coğrafi İşaretler Kanun taslağında amaç, "yöresel veya geleneksel karaktere sahip ürünlerin teşviki ve üretimin çeşitlendirilmesi yoluyla ürünlerin piyasa değerlerinin artırılarak, bölgesel, kırsal ekonomilerin güçlendirilmesine katkı sağlamak, üretim metodunda ve kaynakta garanti sunulmak suretiyle tüketicilerin yüksek kalitede ürünlere erişimini kolaylaştırmak ve adil ticaretin sağlanması amacıyla, doğal ve beşeri unsurların bir araya gelmesi sonucu tarım, maden, el sanatları ve benzeri alanlarda ortaya çıkan ve Kanunda yer alan tanımlara ve koşullara uygun her türlü ürünün coğrafi işaret veya geleneksel özellikli ürün adıyla korunmasına ilişkin kuralları ve şartları belirlemek" olarak tanımlanmıştır.

Şu an Türkiye'de 83 adet tescilli coğrafi işaret olup 94 tanesinin de başvurusu yapılmıştır. 83 adet tescilli coğrafi işareten 37 tanesi menşei işaret olup, 46 adeti ise mahreç işaretidir. İşaretlerin ürün bazında dağılımına bakıldığında Türkiye'nin daha çok halı kilim battaniye gibi mallarda ilk sırada yer almakta bunu işlenmemiş tarımsal ürünler ve gıdalar takip etmektedir (www.tpe.gov.tr). Coğrafi işaretlerin dağılımına bakıldığında özellikle yemek kültürü zengin olan ülkemizde yerel potansiyellerimiz tam değerlendiremediğimiz görülebilir. Örneğin Türkiye'de tescilli coğrafi işareten sadece 2 tanesinin, coğrafi işaret başvurusunun da sadece 3 tanesini peynir oluşturmaktadır (www.tpe.gov.tr). Fakat Türkiye'de yerel peynir çeşitleri ile ilgili olarak yapılan bir araştırmada 193 adet yerel peynir çeşidi olduğu tespit edilmiştir (Çetinkaya,2005). Yerel ürünlerinin zenginliği ile bilinen Türkiye'de bu tür ürünlerin korunması ve geliştirilmesi iyi bir kırsal kalkınma aracı olabileceği gibi kırsal alanda yaşayan insanların teşviki ve desteklenmesi içinde bir potansiyel niteliğindedir.

5. Sonuç

Türkiye'de coğrafi işaret kavramı yeni gelişme eğilimi içerisinde. Asıl sorun kavramın yerinde kullanılamaması ve işaret alındıktan sonra kontrol unsurunun yerine getirilememesi nedeni ile AB ülkelerindeki gibi kalkınma için bir kaldıraç vazifesinden ziyade ismin korunması ile sınırlı kalmasıdır. Bu çalışmada da bahsedildiği gibi coğrafi işaretlerin normal bir ticari markanın korunması gibi değil birlikteliğin çevre ile interaksyonunun

sağlanması ile kalkınma için bir yaklaşım oluşturması gerekmektedir. Ele alınan örneklerde de coğrafi işaretler üretici ve üretim zincirindeki aktörlerin dikey ve yatay entegrasyonunun sağlanması ve ürünün gelenekselliğinin korunması ve coğrafya ve insan unsurunun üründe ortaya çıkardığı ayırt edici niteliğinin ekonomik bir unsur olarak kullanılması ile kırsal kalkınma için ümit vaat etmektedir.

Coğrafi işaretlerin anlaşılmasında diğer bir sorun ise konuya ilişkin olarak ilgili çevrelerin yeterince bilgilendirilmiş olmasıdır. Türkiye'nin coğrafi işarete konu olabilecek ürün kapasitesinin yüksek olduğu tahmin edilmekle beraber, konuya ilişkin somut bir araştırma yapılmamıştır. TRIPS Anlaşması'nın şaraplar ve diğer sert içecekler hakkında sağladığı ek koruma dikkate alındığında Türkiye'nin özellikle bu alandaki kaynaklarını tespit edecek araştırmalar yapılması gereği ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla Türkiye çapında belli bölgelerin coğrafi özelliklerinden kaynaklanan ürünlerin, bölgeye ve ürün cinsine göre sınıflandırılması, daha sonra da ilgili çevrelerin bilinçlendirilmesi gerekmektedir.

Türkiye'nin coğrafi işaretler hakkındaki uluslararası gelişmeleri şimdiye kadar olduğu gibi takip etmesi ve ulusal çıkarlarına uygun kararlar alınmasında, gelişmekte olan ülkelerle işbirliği halinde hareket etmesi gerekmektedir.

Coğrafi işaretlere ilişkin kurumsal örgütlenme yapısında herhangi bir değişiklik olmamıştır. Coğrafi işaretlere ilişkin işlemler halen TPE'nin Markalar Dairesi Başkanlığı bünyesinde yürütülmektedir. Coğrafi işaretlerin sadece bir enstitü içerisinde sınırlı kalması işlerin yürütülmesinde aksamalara neden olmaktadır. Bu nedenle bölgesel yaklaşımlar ile sorumlulukların Birlikler ve yerel kuruluşlarca paylaşılması ve bunun için ayrı bir örgütlenmenin olması gerektiği düşüncesindeyim.

Coğrafi işaretlere ilişkin olarak yasal altyapıdan kaynaklanan sorunların halen Taslak durumundaki "Coğrafi İşaretlerin ve Geleneksel Özellikli Ürün Adlarının Korunması Hakkında Kanun"un yürürlüğe girmesi ile büyük ölçüde giderilmesi beklenmektedir. Bunun hazırlanan yasa tasarısı 2007 yılında sunulmuş ve kabul edilmesi beklenilmektedir.

Coğrafi işaretin tescil ettirene münhasır haklar sağlamaması nedeniyle ilgililerin tescil yoluna başvurularında sorunlar yaşanmaktadır. Coğrafi işaretlerin tescilini özendirmek ve yaygınlaştırmak için ticari kuruluşlar, tüketici dernekleri gibi kuruluşlar aracılığı ile konunun öneminin vurgulanması ve gerek ülke genelinde gerekse uluslararası toplantılarda gündeme getirilmesi gereği vurgulanmıştır. Bunun yanında coğrafi

işaretlerin sadece bir kişi veya işletme tarafından başvurulmasının bazı sakıncalar ortaya çıkaracağı düşüncesi ile başvuru için birlik oluşmasının daha uygun olacağı düşüncesindeyim.

Coğrafi işaretlerin bir kırsal kalkınma aracı olarak kullanılabilme durumu, yerel ekonomiyi canlandırabilmesi, işgücü arzı sağlaması, göçün azaltılmasında ve küçük işletmelerin varlığını devam ettirmesinde bir araç olarak kullanılabilme durumu coğrafi işaret almış ürünlerin üretimlerinin teşviki ve tanıtımının ülkesel politikalar içerisinde yer almasını gerektirmektedir. Bunun için gerekli kuruluşların bu konuda çalışmalarını hızlandırmaları yararlı olacaktır.

Ülke potansiyellerinin değerlendirilmesi için ilk önce potansiyellerimizin farkına varılması gerekmektedir. Bu nedenle ülke genelinde yerel kalkınmada rol oynayabilecek, ekonomik değere sahip ürünlerin belirlenmesi gerekmektedir. Bu konuda yapılan çalışmalar bireysel ve sayıca yetersiz olup çalışmaların ülke çapında yapılması ve bireysel çalışmalar sonucu elde edilen verilerin bir araya getirilmesi gerekmektedir. Özellikle bu tür ürünlerin ekonomik, çevresel ve sosyal boyutların dahil olduğu çalışmaların yapılması yararlı olacaktır.

Coğrafi işaret almış tarımsal ürünlerde gıda güvenliğinin sağlanmış olması gerekmektedir. Bu nedenle üretimde EUREPGAP uygulamalarının dikkate alınması ve HACCP sisteminin uygulanması bu sorunu aşmada bir çözüm olabilir.

Coğrafi işaretler tek başına kırsal alan için bir çözümden ziyade bir araç olarak görülmelidir. Bu aracın uygulanmasındaki en önemli unsur tüm aktörlerin işbirliği ve beraberliğidir. Bu yüzden başarı coğrafi işaretin alındığı bölgedeki farklı aktörlerin (üretici, perakendeci, toptancı, sanayi vb.) ürünün gelişmesine katkıda bulunmalı ve beraber çalışmalıdırlar.

KAYNAKLAR

- Çetinkaya, A., 2005. Yöresel Peynirlerimiz. Uğurer Tarım Kitapları
- Gündoğdu, G., 2006. Türk Hukukunda Coğrafi İşaret Kavramı ve Korunması, Yıldız Teknik Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü Ticaret Hukuku Anabilim Dalı, Beta Yayınları, Yayın No:1667, Hukuk Dizisi: 747, İstanbul
- Ilıcılı, G., 2005. Coğrafi İşaretler, Coğrafi İşaretlerde Denetim ve Denetimde Akreditasyonun Önemi, Ankara Üniversitesi, Avrupa Toplulukları Araştırma Uygulama Merkezi (ATAUM), 36. Dönem Avrupa Birliği Temel Eğitim Programı Semineri, Ankara.
- Kan, M., 2007. Kırsal Kalkınmada Coğrafi İşaretler ve Bazı Ülkelerden Uygulama Örnekleri. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Basılmamış Doktora Semineri, Ankara.
- Kop, P van de, Sautier, D., and Gerz, A., 2006. Origin Based Products. Lessons for pro-poor market development. Royal Tropical Institute – CIRAD. Bulletin 372, The Netherland and France.
- Rangnekar, D., 2004. The Socio-Economics of Geographical Indications. A Review of Empirical Evidence from Europe, UNCTAD-ICTSD Project on IPRs and Sustainable Development. Issue Paper No. 8, Switzerland.
- <http://eur-lex.europa.eu/> (Council Regulation EC 510/2006; Protection of Geographical Indications and Designations of Origin For Agricultural Products and Foodstuffs)
- <http://www.basbakanlik.gov.tr>. (Coğrafi İşaretlerin Korunması Hakkında 555 Sayılı KHK)
- <http://ec.europa.eu>
- <http://ekutup.dpt.gov.tr>
- <http://www.tarim.gov.tr>.
- <http://www.tpe.gov.tr>.